

Visky András
Fogolynak születni, avagy történetem szelleme
– beszéd –

*A tanulmány képanyaga elérhető
a www.emlekhely.bit.elte.hu/konferencia linken.*

És a szeretet? Lehetséges, de nincs...

Kertész Imre

György Péternek szeretettel

Amikor a konferencia programját kézhez vettem és elolvastam, elfogott a félelem és, igen, valamiféle közelebbről meg nem határozható szégyenérzet, hogy nem áll módomban a kulturális emlékezetre vonatkozó tudományos diskurzust gyarapítani, és hogy csak szerény személyemmel tudok előhozakodni, mint hasonló helyzetekben annyiszor már. A félelem és a szégyen azonban nem csupán az egyetemi nyilvánosság előtti megszólalás számomra megszokhatatlan és mindig nyomasztó szituációjából táplálkozik, hanem abból a belátásból, hogy napjainkban a különböző diktatúrákban szerzett tudásnak, beleértve a magamét is, egészen pontosan a szabadságvesztés tapasztalatának, mert erről beszélek, az árfolyama, talán mindannyiunk számára váratlanul, magasra szökni látszik. Amit azonban elmondhattam volna, és az előadásom címében sugalltak szerint meg is kísérek valahogyan elmondani, egy egészen váratlan eseményen szűrődött át, és inkább összezavarodott, semmint letisztult volna.

A véletlen, vagyis „történetem szelleme” úgy hozta, hogy az elmúlt szombat reggelén baráti meghívásra részt vehettem az emlékjel – engedjék meg, hogy ezt állítsam – valódi, egyszeri és megismételhetetlen leleplezésén. Minden úgy kezdődött, hogy a Trefort-kert épületei között bolyongva az ELTE második világháborús emlékművét kerestem, és sehol sem találtam. Egyre elveszettebben járva körbe-körbe, valami hasonló érzés kerített hatalmába, mint a berlini holocaust-emlékmű iszonyatos, kolosszálisan minimalista betontömbjei között: sehol nem lehet úgy egyedül maradni a visszhangtalan eget szemlélve, hogy Isten eltökélt és most már bizony vállalhatatlanul sokáig tartó hallgatása saját testi tapasztalattá ne válna, és hogy ne változnék meg minden addigi ismeretünk az emlékezés és a történelemmel

való közösségvállalás emberre rótt feladatáról, mint ott. Csakhogy a Trefort-kertben nem találtam semmit, a semmi berlini labirintusát sem, hacsak a keresést magát nem, ez pedig csak később vált igazán fontossá és kifejezetten becsesté számomra. Vereségem tudatában végül a törvény kapujához és a szolgálatos portáshoz kellett járulnom, tőle kérdeztem meg, hol találok az emlékművet, ő meg, némiképpen zavartan maga is, a főépület kopasz északnyugati falára mutatott, amelyet éppen erős vízsugárral locsoltak, miközben munkaruhába bújt fiatal emberek késheggyel és apró sþaknikkal dolgoztak rajta, mármint a puszta falon, én meg közvetlen közlelról sem vettem észre semmit, egyre inkább viszont azt az önmagamát mégis, aki a látás bizonyosságával akar eltelni, holott ártatlan áldozatokra emlékezve éppen a nem látható vakító ott-létének kellene átadnom magam, valahogyan. Nos, azon a szürke és hideg, lehullt falevelektől tarka szombat délelöttön a mošt már diszkréten aranylóló, a Puskin utcáig finoman emelkedve futólóvet még átlátszatlan, fekete műanyag fólia borította, amely lassan, az én érintésem révén is lehámlott a vörös téglaburkolat fugájáról, kitarva az épületet mintegy összefogóló, az akadémiai tudásfelhalmozást az értelmetlen és jelentés nélküli széthullástól megóvóló, keskeny abroncsot a meggyilkolt személyek fölvesett neveivel.

Az öv feltakarásának egyszeri és megismételhetetlen performance-a, majd pedig az egyetem épületén diszkréten ragyogóló bronz abroncs a deréköv – a foglyok övére gondolk – performatív visszahelyezésének az eseményévé vált akkor és ott számomra, nevezetesen a saját időm fölismerésének és elfogadásának súlyos, nos igen, örömevé. Életténnyé lett tehát az, ami egyébiránt létezésünk egészének sokszorosán közhelyekbe burkolt ismerete, hogy tudniillik nincs múlt, ami ne élne velünk tovább, és hogy a legkörültekintőbbben kirekesztett, hatalmi technikák segítségével számüzölt történelem hatja át a legkérlelhetetlenebbül a tudatunkat, indulatainkat, kontrollálhatatlan testi érzeteinket. Ott állva a fal elött, önkéntelenül a 30. zsoldárt jutott az eszembe – „Siralمامat vígságra fordítottad, leoldoztad gyászruhám, körülöveztél örömmel” –, talán nem gyávaságból, hanem mert végletes meztelenségem felismerése helyzeteiben mindig valami hasonló ugrik fel a tudatom legmélyéről, és mert mindenről, még az elötttem tátongóló isten-úrról is Isten jut az eszembe, valahogyan mindig. Azt már csak, nagy rémületemre, otthon, Kolozsváron fedeztem fel, hogy ezt a zsoldárt templomszentelési énekként jelöl meg a Szentírás, amit meg a műemlékkel összevetni túlzásnak ítélttem persze, de nem a hagyomány, hanem a tudatom működése bocsánatos túlkapásának. Nem éneklek mošt el, de nem a jelenlevők iránti kötelezóló kíméletből, hanem mert anyám – született, itt a közelben valahol, Sollich Júlia Irén néven – hangján hallom mošt is, azt a hangot meg, az anyámét, ki merné a sajátjával elfedni?

A saját jelenidő megnyerése és elfogadása, a „Vagyok”-ban való részesedés: nincs ennél erősebb, mondanám, színházi tapasztalat. Amely persze rám terheli a dolgok pontos és szelíd megnevezésének a terhét, sőt elvégzi bennem a lehetetlent is akár, hogy tudniillik azok a nevek és azok a személyek, akik mostantól teljes odaadással összefogják az ELTE Trefort-kerti épületeit, önazonosságom részévé váltak, saját ismeretlen arcukat arcomba zárták, és valódi identitásom konstitutív elemévé lettek. „Más övez fel téged, és oda visz, ahova nem akartod” – folytathatnám a Szentírás szavával: valamiképpen mindig egészen mások, mint akikről éppen gondolnánk, és kéznél levőknek hinnénk – ők fogják a kezünket, a mások, és oda kell mennünk, ahova a legkevésbé szeretnénk: az önmagunkkal mint tétessel való szembesülés helyére; európai keresztény ember számára, legyen ő bár névlegesen keresztény, hitetlenül hívó vagy a hitét gyakorló, nincs más út, és nincs más megoldás.

Az öv elvesztése mint a fogság legősibb jele, az öv visszahelyezése meg mint a szabadság megnyerésének az aktusa: történetté lenni, befogadni és elfogadni az elbeszélés szellemét. „Igazság lesz derekának öve” – prófétálja a költők között is a legerősebbek mellett álló Ézsaiás: engedjék meg tehát, hogy a mostani, alig észrevehető, a közös tanulás gondolatának értelmet adó és azt összefogó óarany színű szalagot a prófécia legalábbis részleges beteljesülésének tekintsem. Mindezt azért jelenthetem ki ekkora bizonyossággal, mert én magam nem őrök semmiféle gyermekkori emléket a fogság előtti szabad és boldog békeidőkről vagy valamiféle családi aranykorról, aminek, a fogság után, a restaurálásán kellene munkálkodnom. Apám letartóztatásának pünkösdjé, a nyelvek letisztulásának és jelentéssel való feltöltődésének az ünnepe sem maradt meg bennem. Csak majd jóval később, az apám bebörtönzése után bekövetkezett elhurcoltatásunkra visszatekintve ébredtem rá a fogság egyetemes természetére, ami minden nemzedéknek sajátja valahogyan, következésképpen a magunk módján kell fénytelen szemébe néznünk, és a magunk módján kell megküzdenünk vele. Nemzedékről nemzedékre Egyiptomban születünk valamennyien, senki nem részesülhet a semmiből jövő, megöröklött szabadság jótéteményeiben: nem hivatkozhatok a gondolatot és tettet elvakító aranykorra, csak megszerzett és elfogadott szabadság van, az, ami a sajátunkká lett, miután úttalan utakon végigjártuk a pusztaságot a valódi önismeret és a tőlünk különböző Másik fölismerésének és befogadásának ígéret-földjéig – mi mászt tanítanának nekünk a Szentírás könyvei és a görög tragédiák?

Az elhurcoltatásunkat elrendelő, a bukaresti belügyminisztérium fejlécét viselő végzést csak a politikai változást követően, 1991-ben láthattuk, akkor derült ki számunkra, hogy nekünk, anyámnak a hét gyerekkel

apánk diktatúraellenességéért kellett bűnhődnünk, és hogy az a 15539/3.07.1959-es iktatószámú okmány, amely azóta román történelemek hivatkozási alapjává vált, anyám mellett mind a hét gyermeket felsorolja a büntetendők között. Ezzel a megjelöltséggel a későbbiek folyamán is, a hetvenes és a nyolcvanas években az lehettem, aki vagyok: semmi esélyem nem volt az árusításra, még a legcsekélyebbre sem, mert a rendszer soha nem bízott abban, hogy az ő oldalára állhatok valaha, meg sem kísértett tehát sohasem. Nem voltam tehát ellenzéki hőse az elmúlt rendszernek, kétségtelen különállásomat ajándékba kaptam, kitől mástól, mint a Világ Urától, aki apám szelíd és töretlen, humortól ragyogó, leginkább a haszidokra emlékeztető hite szerint a történelemnek is az ura. Az egykori ellenzéki magatartást tehát ma sem övezi képzeletemben valamiféle emberfeletti, romantikus mítosz, hiszen magának a normalitásnak gondolom, de persze az önmagát beváltó, engem szabadon önmagának választó identitás ajándékának is egyszerismind. Anyám vesszőkosárnál alig nagyobb barakkunkban, előbb gyertya fényénél, majd petróleumlámpánál naponta felolvastott nekünk a Szentírásból, leginkább persze az Ószövetség tüneményes szabadságtörténeteit vette sorra, én meg mindent tökéletesen értettem, értettem a rólam szóló Írást: ott húzódott mellettünk a szürke vizű Duna, amikor majd kettéválik a vize, mint a Jordán nagyvízkor, az lesz a nyilvánvaló jele a szabadulásunk napjának, a part másik oldalán apánk fog integetni nekünk, és ismét összegyűjt bennünket a Világ Ura, mert ezt ígerte, és mert annyiszor megtette. Ott ültünk Babilon folyóvizeinél, és énekeltünk naponta, meg bizony sírtunk is, de a Sionról emlékeztünk meg, és nem az elnyomó hatalom, a kommuniszták erejéről, erősnek ugyanis nem lehet erős az, aki sötét félelmében gyermekeket hurcol el és vet a tüzes kemencébe.

Nem folytatom. Arra a bekezdésre gondolok váltig, miközben a beszédemet írom, amit apám emlékiratában találtam, így szól: „Megindultak a maszszív letartóztatások. (...) Naponként szorongtunk, nehogy kimaradjunk a letartóztatásból, hátha nem lesz erőnk hitünkben megállni a »szabad« életben.” Micsoda szabadságból táplálkozik ez a teljességgel ismeretlen „szorongás”, amely az emberi gyengeséggel néz szembe józanul, és az egész országot, sőt Európa keleti felét kitevő börtön, az álszabadság helyett arra a szűk térre vágyakozik, ahol minden a nevének nevezhető, nincs semmi oka és értelme a jelentések megkettőzésének és a homályos beszédnek? Miféle szabadság ez az elvehetetlennek tűnő másik, amely az itt-létet és a történetet, valamint az idő ismeretlen régióit is hullámoztatja mindegyre? Nem elvagyódni egy más

ik időbe, itt lenni, ahol vagyunk, megszólítható közelségben, ellenállni az „etikai kreativitás” megszűnésének.

Köszönöm, hogy meghallgattak!